

11. Chepeljeva N. V. Formuvannja profesijnoi' kompetentnosti v procesi vuzivs'koi' pidgotovky psyhologa-praktyka / N. V. Chepeljeva. // Aktual'ni problemy psyhologii'. – K. : Instytut psyhologii' APN Ukrai'ny, 1999. – S. 271–279.
12. Shnejder L. B. Professional'naja identichnost': teorija, jeksperiment, trening / L. B. Shnejder. – M. : MPSI ; Voronezh : NPO «MODJeK», 2004. – 600 s.

Received June 21, 2017

Revised July 18, 2017

Accepted August 17, 2017

УДК 159.98:378.147

О. В. Савицька

olganeu717@gmail.com

Психологічний тренінг як засіб розвитку та психокорекції професійної свідомості студентів

Savytska O. V. The psychological training as a means of development and psycho-correction of students' professional consciousness / O. V. Savytska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 38. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 350–359.

O. V. Savytska. The psychological training as a means of development and psycho-correction of students' professional consciousness. The author characterizes the essence of active and interactive methods of teaching in a higher educational establishment; their developmental and correctional influence on the personal and professional development of a future specialist was ascertained during the theoretical and methodological analysis of modern psychological researches. The greatest attention is paid to the description of the complex of psychodiagnostic techniques that can be used to study separate components of the professional consciousness and their changes during the corrective-developmental influence of the psychological training of development and correction of students' professional consciousness.

The basic positions and ideas of psychological research, which formed the basis of the empirical study of the effectiveness of educational psychological training as a means of development and psychological correction of

professional consciousness of future specialists, are indicated. The author describes the program of educational psychological training and its development and correctional possibilities.

The results of the analysis of the consequences of implementation of educational professional training of development and correction of professional consciousness into professional training are presented in the paper. It was established that as a result of the educational psychological training firstly, there were changes in the professional motivation of students (the dominant type of professional motivation and motivation of professional psychological care, focused on self-development, appeared); secondly, there were changes in the direction of the personality (the dominant type of orientation appeared, the humanist type of orientation was clearly expressed, there was a shift in the type of orientation of existential personalities to humanistic), and thirdly, there were changes in the self-assessment of future psychologists (it became adequate in most students); fourth, 91.5% of students improved general positive self-attitude.

Key words: professional consciousness, psychological correction of professional consciousness, psychological training, professional motivation, professional orientation of the person, self-esteem, self-attitude of the personality.

О. В. Савицька. Психологічний тренінг як засіб розвитку та психокорекції професійної свідомості студентів. У статті охарактеризовано сутність активних та інтерактивних методів навчання у виші, в ході теоретико-методичного аналізу сучасних психологічних досліджень з'ясовано їх розвивальний та корекційний вплив на особистісно-професійний розвиток майбутнього фахівця. Найбільше уваги приділено опису комплексу психодіагностичних методик, які можуть використовуватися для вивчення окремих складових професійної свідомості та їх зміни під час корекційно-розвивального впливу психологічного тренінгу розвитку й корекції професійної свідомості студентів. Зазначено основні положення та ідеї психологічного дослідження, які лягли в основу емпіричного дослідження ефективності навчального психологічного тренінгу як засобу розвитку та психологічної корекції професійної свідомості майбутніх фахівців. Автором описано програму навчального психологічного тренінгу та його розвивально-корекційні можливості.

Представлено результати аналізу запровадження в практику професійної підготовки навчального професійного тренінгу розвитку та корекції професійної свідомості. Встановлено, що внаслідок проходження навчального психологічного тренінгу, по-перше, відбувалися зміни у професійній мотивації студентів (з'явився домінуючий тип професійної мотивації та мотивації професійної психологічної допомоги з орієнтацією на саморозвиток); по-друге, відбулися зміни спрямованості особистості (з'явився домінуючий тип спрямованості, яскраво вираженим став гуманістичний тип спрямованості, спостерігається зміщення в типі спрямованості екзистенційних особистостей до гуманістичних); по-тре-

те, відбулися зміни в самооцінці майбутніх психологів (у більшості студентів вона стала адекватною); по-четверте, у 91,5% студентів поліпшилося загальне позитивне самоставлення.

Ключові слова: професійна свідомість, психологічна корекція професійної свідомості, психологічний тренінг, професійна мотивація, професійна спрямованість особистості, самооцінка, самоставлення особистості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Дослідження закономірностей і механізмів професійного становлення особистості та розвитку професійно важливих якостей вивчалось не лише через призму забезпечення відповідності людини і професії, але й ефективності організації навчально-виховного процесу у виші.

Формування професійної свідомості є одним із найважливіших завдань, які стоять перед психолого-педагогічною наукою та системою професійної підготовки. Воно передбачає перегляд змісту та технологій професійної підготовки фахівця у системі вищої освіти і вивчення питання цілеспрямованого формування професійної свідомості у вищому навчальному закладі. Відсутність управління професійним розвитком майбутнього фахівця може спричинити появу чинників, що перешкоджатимуть становленню системи професійно важливих новоутворень, зокрема, професійної свідомості.

У зв'язку з цим виникла необхідність розробки та теоретико-методичного обґрунтування технологій підготовки фахівця у виші, які попередять певні деструктивні тенденції у професійному розвитку особистості майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Процес становлення й осмислення ціннісно-смыслового ставлення до майбутньої професійної діяльності, становлення професійної ідентичності, професійної свідомості – тривалий і складний, що відбувається впродовж усього періоду професійного становлення у виші.

Коли ставиться питання про необхідність удосконалення професійної підготовки у виші, зміни середовища та умов професійного становлення особистості майбутнього фахівця, корекції окремих властивостей особистості чи поведінкових особливостей, найперше ми прагнемо вибудувати систему цілеспрямованих впливів на ті чи інші особистісні утворення майбутнього фахівця.

Найбільші резерви в цьому плані, на думку Н. Л. Коломинського, мають активні форми і методи навчання психології [5].

Окрім того, як свідчить практика використання активних технологій навчання, вони, за визначенням Н. О. Євдокимової та Ю. М. Швалба, дозволяють створити особливий освітній простір, у якому не лише актуалізується особистісний досвід студента, усвідомлюється та емоційно переживаються власні обмеження, але й відбувається колективний пошук способів дій у ситуації невизначеності, їх алгоритмізація та привласнення кожним студентом [4]. Технологія навчального тренінгу є різновидом технологій інтерактивного навчання. Інтерактивним, на думку Б. Ц. Бадмаєва, є таке навчання, яке ґрунтується на психології людських взаємин і взаємодій [2]. При використанні інтерактивних технологій на інтелектуальну активність впливає дух змагання, протистояння, який має місце в ситуаціях, коли студенти колективно відшуковують істину. Всі інтерактивні методи – це створення ситуації спільної творчої (продуктивної) діяльності викладача і студентів, у якій відбувається не лише процес пошуку знань, але й проходить процес взаємодії особистостей [2].

Як засвідчує власна багатолітня практика викладання у вищій навчальній дисципліні циклу професійної підготовки, психологічний тренінг створює умови для формування адекватної пізнавальної дії у відповідній навчальній ситуації. Студент при цьому засвоює не готові знання, а свої власні «відповіді» на запитання, які виникають в ситуації потреби в знаннях [6]. Окрім того, при навчанні студентів через професійну дію, що забезпечується використанням навчального тренінгу, виникає «особливий вид аналітичної діяльності, яка спрямована на осмислення і переосмислення тих або інших змістів своєї індивідуальної свідомості» [1, с. 55]. При цьому центральною ланкою цієї (рефлексивної) діяльності, за Г. Д. Тонких, є діалогічність у навчанні (внутрішня і зовнішня) [7].

Саме тому нам видається доцільним використання навчального психологічного тренінгу, який дає змогу перейти на якісно новий рівень розуміння себе, інших, професійної діяльності та спроможний забезпечити корекцію професійної свідомості студентів.

Формулювання мети статті. Мета полягає у виявленні специфіки психокорекційного впливу навчального психологічного тренінгу на професійну свідомість студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При організації дослідження ми виходили з того, що, по-перше, професійна підготовка майбутнього фахівця спрямована на засвоєння норм, правил пове-

дінки, стійкої системи цінностей, які прийняті в професійному середовищі, оволодіння системою теоретичних знань, технологіями професійної діяльності, а також формування професійно значущих якостей особистості та професійної свідомості; по-друге, процес формування та зміни (корекції) професійної свідомості можливий у процесі навчання за умови адекватних соціально-психологічних та психолого-педагогічних впливів на особистість; по-третє, змістова структура професійної свідомості (за Н. І. Гусляковою) включає: «Я-образ», установки, спрямованість, активність, емоційність, знаковість та вольові якості [3].

Для з'ясування специфіки впливу психологічного тренінгу на професійну свідомість студентів нами було сплановано та реалізовано експериментальне дослідження. Воно передбачало проведення психологічного тренінгу розвитку та корекції професійної свідомості, діагностику рівня розвитку складових професійної свідомості (тип спрямованості особистості, самооцінка, професійна мотивація психолога, система самоставлень) та самооцінку змін, які викликав психологічний тренінг. Для діагностики змін, які викликав навчальний психологічний тренінг, нами використовувався комплекс психодіагностичних методик: методика діагностики професійної мотивації психолога, методика діагностики типу спрямованості особистості, методика діагностики самооцінки психолога (модифікована методика Будассі), опитувальник «Методика дослідження самоставлення» (В. В. Століна та С. Р. Пантелеева).

Методика діагностики професійної мотивації психолога є опитувальником, який дає змогу діагностувати домінуючий тип професійної мотивації (мотивація професійної психологічної допомоги з орієнтацією на саморозвиток, мотивація розв'язання власних потреб, зовнішня мотивація професійної діяльності та мотивація спілкування).

Методика діагностики спрямованості практичного психолога є опитувальником, який діагностує три рівні прояву (яскраво виражений, середній та низький) чотирьох типів спрямованості особистості (гуманістичний, екзистенційний, прагматичний та егоцентричний).

Методика діагностики самооцінки психолога (модифікована методика Будассі) дозволяє, використовуючи систему з 20 професійно важливих якостей практичного психолога (метод ранжирування якостей в ідеальному та реальному «Я» та вираховування коефіцієнта Спірмена), виявити рівень самооцінки майбутнього практичного психолога.

Опитувальник «Методика дослідження самоставлення» (В. В. Століна та С. Р. Пантелеєва). дає змогу оцінити особливості ставлення людини до себе та свого «Я». Дев'ять шкал дозволяють оцінити усвідомлюваний рівень самоставлення респондентів як до себе загалом, так і окремі його складові за такими шкалами: відкритість «Я», самовпевненість, самоуправління, дзеркальне «Я», самоцінність, самоприйняття, самоприв'язаність, конформність, самозвинувачення.

Розроблена нами програма психологічного тренінгу розрахована на 24 години, містила 6 занять по 4 години кожне, реалізовувалася зі студентами випускного курсу. Під час навчального психологічного тренінгу студентам пропонувалася система вправ із розвитку та корекції професійної свідомості. Кожна з них змушувала студентів аналізувати життєві перспективи та плани, виявляти потенційні можливості реалізації запланованого, співвідносити свої можливості з прагненнями, мрії з можливістю їх реалізувати, тобто змістовно всі вправи вимагали рефлексивних дій. Окрім зазначених рефлексивних дій, після кожного заняття проводилася вправа на рефлексію, яка змушувала студентів усвідомлювати зміни в ставленнях, настроях, планах на майбутнє тощо, які вони помітили. Вправи, включені у тренінгові заняття, можна класифікувати за змістом і метою особистісних змін, яку вони переслідують: усвідомлення ставлення до психології та практичної психології як сфери професійної діяльності; усвідомлення особливостей образу професії та образу професіонала; рефлексія життєвих та професійних цінностей, цілей; формування вмінь планувати професійний шлях; здійснення аналізу професійної ролі та професійної позиції тощо.

Вибірка складалася зі 47 студентів IV курсу спеціальності «Психологія». Вік досліджуваних 20–22 роки. Дослідження здійснювалося впродовж 2013–2016 н. р.

Отримані нами результати діагностики складових професійної свідомості майбутніх психологів до та після проведення навчального психологічного тренінгу засвідчили наступне.

1. Унаслідок проходження навчального психологічного тренінгу зміни у професійній мотивації студентів відбувалися в двох напрямках. По-перше, у 65,9% студентів з'явився домінуючий тип професійної мотивації, з них у 23,4% респондентів – це мотивація професійної психологічної допомоги з орієнтацією на саморозвиток, у 27,6% – мотивація спілкування, а у 14,9% студентів проявилася неконструктивна професійна мотивація (у 10,6% домінує мотивація розв'язання власних проблем, 4,2% –

виявили «зовнішню мотивацію»). У 21,3% студентів домінування одного з різновидів професійної мотивації не виявлено, але спостерігалися зсуви в сторону зростання показників за одним або двома типами професійної мотивації, які, щоправда, не свідчать про домінування певного мотиву. По-друге, у 12,8% студентів, у яких до початку тренінгових занять було зафіксовано домінування одного-двох видів професійної мотивації, по завершенню тренінгу з'явився ще один домінуючий тип мотивації – мотивація професійної психологічної допомоги з орієнтацією на саморозвиток.

Такі зміни у структурі професійної мотивації пов'язуємо з розширенням знань про професію та усвідомленням студентами власного інтелектуального, технологічного обмеження, що викликаються появою комплексу потреб у професійній реалізації, самореалізації та особистісному зростанні. Водночас романтизація професії та прагнення досягти вершин професійної майстерності зміцнюють внутрішню конструктивну професійну мотивацію майбутніх психологів, що є характерним для етапу завершення професійної підготовки.

2. Певні зміни спрямованості особистості було зафіксовано у студентів, які були учасниками навчального психологічного тренінгу. В 76,6% студентів зріс рівень вираження домінуючого типу спрямованості (з низького до середнього, і з середнього до яскраво вираженого). Якщо до участі у тренінгових заняттях у 36,2% студентів яскраво вираженим був гуманістичний тип спрямованості, то після реалізації програми тренінгу їх кількість збільшилася до 48,9%. Варто зазначити, що суттєво знизилася кількість студентів із прагматичним типом спрямованості (з 25,5% до 12,8%), хоча егоїстична спрямованість суттєвих змін не зазнала (з 14,9% до 12,8%). Ми спостерігали зміщення в типі спрямованості екзистенційних особистостей до гуманістичних. Ці зміни ми пов'язуємо зі змінами професійної мотивації, її структури, внутрішніми змінами між окремими мотивами та силою впливу домінуючого мотиву.

3. Порівняння результатів діагностики самооцінки студентів до та після психологічного тренінгу виявило дві взаємопов'язані тенденції: 1) незначне зниження рівня самооцінки у студентів із завищеною професійною самооцінкою та зменшення кількості таких студентів (із 23,4% до 14,9%); 2) деяке зростання рівня самооцінки у студентів із заниженою самооцінкою, й одночасне зменшення їх кількості (з 19,1% до 12,8%). Водночас у 27,6% студентів з адекватною самооцінкою виявлено незначне її зни-

ження після тренінгу, яке все ж не виходить за межі показників адекватної самооцінки.

Такі зміни у самооцінці майбутніх психологів ми пояснюємо розширенням знань про професію практичного психолога, а усвідомлення власної готовності до здійснення професійної діяльності, професійного спілкування дозволяє гармонізувати рівень самооцінки студентів.

4. Участь у навчальному психологічному тренінгу позначилася на загальному ставленні до себе, зміні інтегрального самоставлення. Загалом у 91,5% поліпшилося загальне позитивне самоставлення студентів. Здебільшого студенти, що пройшли психологічний тренінг, мають реалістичний погляд на себе, схильні визнавати окремі свої недоліки, мають уявлення про себе як людину, здатну до досягнення поставлених цілей, вважають, що здатні керувати своєю поведінкою, досягненням результатів діяльності. Водночас у них залишилися незмінними невисокі оцінки за шкалою самоцінності та самоприйняття і високі за шкалою самоприв'язаності, що свідчить про невідповідності «Я» критеріям особистісної привабливості та неповне прийняття себе і водночас прагнення до максимального збереження сформованого «Я-образу». У студентів поєднується відсутність самозвинування і незадоволення собою з прагненням до глибокого проникнення в себе.

Зазначимо, що до участі у психологічному тренінгу 78,7% студентів виявляли високу зарозумілість і небажання змінюватися, а в 40,4% виявлялися захисні механізми самосвідомості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Упровадження нами навчального психологічного тренінгу, спрямованого на формування та корекцію професійної свідомості, виявило таке: по-перше, у випадку використання інтерактивних методів навчання серед студентів спостерігаються позитивні зміни складових професійної свідомості. По-друге, студенти почали виявляти стійкий високий пізнавальний інтерес до майбутньої професійної діяльності та професійної підготовки. По-третє, нами зафіксовано вплив інтерактивних методів навчання на особистісні зміни, зростання вмотивованості до самопізнання та саморозвитку.

Результати досліджень свідчать, що психологічна корекція професійної свідомості можлива в результаті цілеспрямованих впливів. Саме за умови використання інтерактивних технологій навчання система вищої освіти може стати одним із найпотужніших чинників формування професійної свідомості. Тому вдоско-

налення психолого-педагогічних засобів формування та корекції професійної свідомості є перспективною сферою наукових досліджень. Використання психологічного тренінгу формування професійної свідомості суттєво змінить психолого-педагогічні умови професійно-особистісного становлення фахівця з вищою освітою.

Список використаних джерел

1. Акопов Г. В. Диагностика профессионального сознания / Г. В. Акопов // Психология в вузе. – 2004. – № 4. – С. 3–38.
2. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии / Б. Ц. Бадмаев. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 304 с.
3. Гусякова Н. И. Психологические механизмы становления профессионального сознания будущего учителя : автореф. дисс. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Нина Ивановна Гусякова. – Самара, 2010. – 40 с.
4. Євдокимова Н. О. Навчальний тренінг як технологія підготовки фахівця у ВНЗ / Н. О. Євдокимова, Ю. Л. Швалб // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. – Т. 2. – Вип. 7. – С. 121–217.
5. Коломинський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) : монографія / Н. Л. Коломинський. – К. : МАУП, 2000. – 286 с.
6. Серєда Г. К. Проблема памяти и обучения / Г. К. Серєда // Вопросы психологии. – 1967. – № 1. – С. 32–37.
7. Тонких Г. Д. Формирование планиметрических понятий у учащихся посредством организации рефлексивной деятельности в условиях уровневой дифференциации : дисс. ... канд. пед. наук / Г. Д. Тонких. – Чита, 2002. – 191 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Akopov G. V. Diagnostika professional'nogo soznaniya / G. V. Akopov // Psihologija v vuze. – 2004. – № 4. – S. 3–38.
2. Badmaev B. C. Metodika prepodavaniya psihologii / B. C. Badmaev. – M. : VLADOS, 2001. – 304 s.
3. Gusljakova N. I. Psihologicheskie mehanizmy stanovlenija professional'nogo soznaniya budushhego uchitelja : avtoref. diss. ... d-ra psihol. nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogicheskaja psihologija» / Nina Ivanovna Gusljakova. – Samara, 2010. – 40 s.
4. Jevdokymova N. O. Navchal'nyj trening jak tehnologija pidgotovky fahivcja u VNZ / N. O. Jevdokymova, Ju. L. Shvalb //

- Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo derzhavnogo universytetu imeni V. O. Suhomlyns'kogo. Serija : Psychologichni nauky : zb. nauk. prac'. – Mykolai'v : MNU imeni V. O. Suhomlyns'kogo, 2011. – T. 2. – Vyp. 7. – S. 121–217.
5. Kolomyns'kyj N. L. Psychologija menedzhmentu v osviti (social'no-psychologichnyj aspekt) : monografija / N. L. Kolomyns'kyj. – K. : MAUP, 2000. – 286 s.
 6. Sereda G. K. Problema pamjati i obuchenija / G. K. Sereda // Voprosy psihologii. – 1967. – № 1. – S. 32–37.
 7. Tonkih G. D. Formirovanie planimetriceskikh ponjatij u uchaschihhsja posredstvom organizacii refleksivnoj dejatel'nosti v uslovijah urovnevoj differenciacii : diss. ... kand. ped. nauk / G. D. Tonkih. – Chita, 2002. – 191 s.

Received June 11, 2017

Revised July 14, 2017

Accepted August 10, 2017

УДК 159.9.018.2:17.021.1.2

T. M. Solomka

mega.solomka@ukr.net

ОСОБИСТІСНЕ САМОКОНСТРУЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ І ФІЛОСОФСЬКИХ СИСТЕМ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ЛЮДИНИ

Solomka T. M. The personality-based self-construction in the context of social and humanistic and philosophical systems of human life-creation / T. M. Solomka // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 38. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 359–371.

T. M. Solomka. The personality-based self-construction in the context of social and humanistic and philosophical systems of human life-creation. The article presents the author's understanding of the need to revise the key principles of the new individualism, oriented to the construction of oneself, on one's own life project, compatible with the belief in one's own strengths and a strong civil position. It is noted that the view on the mo-